

ВІДГУК

**опонента доктора юридичних наук,
професора Андрія Андрійовича Вознюка
на дисертацію Косяченко Ксенії Едуардівни
«ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право**

Ступінь актуальності обраної теми.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена зростаючою роллю неурядових організацій у забезпеченні безпеки, захисту прав людини та запобіганні злочинам у сучасному українському суспільстві. Конституція України (ст. 36) гарантує право громадян на об'єднання для захисту своїх прав і свобод, що створює правову основу для активного функціонування громадських організацій у різних сферах суспільного життя, зокрема у сфері профілактики злочинів і кримінальних проступків. Національні та міжнародні неурядові організації – від антикорупційних і правозахисних до гуманітарних – стали важливими учасниками забезпечення правопорядку, моніторингу стану дотримання закону, впровадження превентивних програм тощо.

У контексті російсько-української війни значення таких організацій суттєво зросло. Вони документують воєнні злочини, надають гуманітарну допомогу, підтримують військових і цивільних, здійснюють моніторинг дотримання міжнародного гуманітарного права. Одночасно криза міжнародних інституцій, спричинена агресією росії, актуалізує питання ефективності діяльності неурядових структур як додаткового механізму забезпечення правопорядку та суспільної безпеки.

Водночас кримінологічна діяльність неурядових організацій у вітчизняній науці досліджена недостатньо: наявні роботи розглядають участь

Дніпровський державний університет
внутрішні справи
Вх. № 20/15
«08» 12 2015 р.
Основний док. 15
Додаток _____

громадськості переважно у довоєнний період, без урахування нових викликів. Тому обрана тема є своєчасною та важливою для вдосконалення кримінологічної політики України.

Актуальність роботи підкреслюється й тим, що дисертаційне дослідження виконано відповідно до Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затвердженого постановою КМУ від 30.04.2024 р. № 476; Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025-2029 роки, затвердженої наказом МВС України від 21.05.2024 р. № 326; Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022-2026 роки, затвердженої наказом МОН України від 03.02.2022 р. № 109; Плану проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Дніпровського державного університету внутрішніх справ на 2025 рік, затвердженого вченою радою цього університету 14.12.2024 р. (протокол № 4).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукова обґрунтованість результатів проведених здобувачем досліджень забезпечується різноманітністю опрацьованої джерельної бази, емпіричною базою, веденням коректної полеміки, використанням вдало підібраних методів пізнання, логічним викладенням матеріалу, що дозволило автору виконати поставлені завдання.

Структура дисертації ґрунтується на комплексному підході щодо дослідження питань теоретико-прикладних засад кримінологічної діяльності неурядових організацій в Україні.

Робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, які включають 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (321 найменування) та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 338 сторінок.

При написанні роботи здобувач опрацював *достатній масив джерел*. Заслуговує на схвальну оцінку використання джерел іноземною мовою, що дало змогу ґрунтовно вивчити зарубіжний досвід з досліджуваної проблематики.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, загалом є *переконливими*. При їх обґрунтуванні дисертантом використано джерела з кримінології, кримінального права, криміналістики, а також емпіричні матеріали.

У роботі використано сучасні наукові дослідження з проблем кримінологічної діяльності неурядових організацій в Україні, зокрема йдеться про роботи таких вчених як: А.В. Андрушко, О.М. Бандурка, В.С. Батиргарєєва, В.І. Борисов, В.В. Василевич, А.А. Вознюк, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, О.А. Гритенко, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, О.Ю. Орлов, О.Г. Кальман, І.В. Козич, І.М. Копотун, О.М. Костенко, Ю.Б. Курилюк, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, О.А. Мартиненко, І.Б. Медицький, М.І. Мельник, В.А. Мисливий, С.А. Мозоль, А.А. Музика, О.П. Рябчинська, Н.А. Савінова, В.Я. Тацій, В.М. Трубников, П.Л. Фріс, О.О. Юхно, В.В. Шаблистий, О.С. Юнін та ін. Водночас розроблення численних і складних питань кримінологічної діяльності неурядових організацій в Україні потребує ґрунтовного монографічного дослідження.

Для розв'язання поставлених завдань та перевірки висунутих гіпотез у роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціально-наукових *методів*: діалектичний, формально-догматичний (юридико-технічний), системно-структурний і функціональний, аналізу та синтезу, моделювання, компаративістський, статистичні.

Науково-теоретичне підґрунття дисертації склали наукові праці фахівців, у тому числі зарубіжних, у галузі філософії, загальної теорії держави і права, міжнародного права, кримінології, адміністративного та інформаційного права, кримінального та цивільного права.

Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які визначають теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності неурядових організацій в Україні. Проаналізовано також міжнародні правові акти і законодавство деяких зарубіжних країн, досвід яких у галузі кримінологічної діяльності може бути використаний в Україні.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять відомості щодо особливостей кримінологічної діяльності неурядових організацій в Україні та світі, джерел фінансування їх діяльності, опубліковані дані кількісних та якісних показників діяльності неурядових організацій в Україні в умовах воєнного стану.

Теоретичні та практичні здобутки дисертації знайшли своє втілення:

- у науково-дослідній сфері: отримані результати, які в сукупності становлять цілісну систему знань про кримінологічну діяльність неурядових організацій в Україні, можуть слугувати підґрунтям для подальшої розробки відповідних наукових проблем;

- у галузі правотворчості: висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані під час підготовки й уточнення низки законодавчих і підзаконних актів, що регулюють кримінологічну діяльність неурядових організацій в Україні;

- у правозастосовній діяльності: впровадження одержаних результатів сприятиме підвищенню ефективності процесів і процедур організації та здійснення кримінологічної діяльності неурядових організацій в Україні;

- в освітньому процесі: матеріали дисертації доцільно використовувати під час підготовки підручників і навчальних посібників з дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Міжнародне гуманітарне право» тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертація підготовлена її авторкою самостійно. В наукових працях, опублікованих у співавторстві, є значний внесок здобувачки. Зокрема, у роботах: Kosiachenko K., Pochtovyi M.,

Kyrychenko A., Spilnyk S., Mozol V. Activity of NGOs as a constituent element of policy in the field combating crime – авторкою здійснено аналіз проблематики правового регулювання діяльності неурядових організацій у протидії злочинності; Yanishevskaya, K., Kosiachenko K., Kamyshanskyi, O., Neviadovskyi, V., & Telizhenko, L. Transdisciplinary theory of the nature of crime as an expression of a symbiotic complex approach – авторкою досліджено деякі особливості протидії злочинності громадськими організаціями; Shablysty V.V., Kosiachenko K.E, Berezhniak V.S., Katorkin R.A. & Konopelskyi V.Y. – Activities of international medical and humanitarian NGOs in Ukraine under martial law – авторкою досліджено особливості діяльності міжнародних неурядових організацій в умовах війни в Україні.

Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертаційному дослідженні не використовувалися. Наукові результати та висновки, які виносилися на захист кандидатської дисертації, повторно на захист не виносяться.

Оформлення дисертації. За результатами вивчення дисертації та наукових публікацій Косяченко Ксенії Едуардівни, зарахованих за темою дисертації, можна стверджувати, що наукова праця оформлена відповідно до нормативних вимог, передбачених для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки та пропозиції, що містяться у науковій праці, загалом характеризуються аргументованістю і послідовністю. Висновки до розділів та загальні висновки відповідають сутності розглянутих питань і відзначаються чіткістю викладу.

Новизна та загальнонаціональне або світове значення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у докторській дисертації

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація «Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності неурядових організацій в Україні» є першим комплексним науковим дослідженням, у

якому системно виявлено, описано та теоретично обґрунтовано феномен кримінологічної діяльності неурядових організацій у контексті сучасних суспільних трансформацій, міжнародно-правових стандартів та умов збройного конфлікту. Запропоновано концептуально нове бачення ролі громадських об'єднань у протидії злочинності, що виходить за межі традиційної кримінологічної парадигми та розширює її інституційну складову. Дисертація містить низку принципово нових теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій, що мають важливе загальнонаціональне і міжнародне значення, зокрема:

1. Сформовано цілісну теоретичну концепцію кримінологічної діяльності неурядових організацій, побудовану на положенні про необхідність безумовного дотримання державами міжнародного права та забезпечення свободи асоціацій як ключової умови ефективної профілактики правопорушень. Концепція інтегрує нормативний, організаційний, гуманітарний та аналітичний аспекти діяльності неурядових інституцій, зокрема в умовах збройного конфлікту.

2. Запропоновано авторське визначення кримінологічної діяльності неурядових організацій як системи аналітичних, координаційних, виховних, запобіжних, гуманітарних, інформаційних та інших заходів, що здійснюються суб'єктами, не наділеними владними повноваженнями, на спеціально-кримінологічному, індивідуальному та віктимологічному рівнях з метою усунення і нейтралізації детермінант злочинності.

3. Розроблено структурно-функціональну модель кримінологічного моніторингу, що здійснюється неурядовими організаціями. Виділено чотири стадії моніторингу: підготовчу, пошукову, аналітико-узагальнювальну та оціночну, що забезпечує підвищення стандартів дослідницької діяльності громадських об'єднань.

4. Визначено ключові напрямки взаємодії неурядових організацій із правоохоронними органами, серед яких охорона громадського порядку, обмін кримінологічною інформацією, спільна робота щодо усунення

детермінант злочинності, участь у тренінгах і наукових заходах, матеріально-технічна підтримка та просвітницькі кампанії.

5. Доведено, що ефективність кримінологічної діяльності неурядових організацій полягає у досягненні заздалегідь поставленої мети, цілей або завдань щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, які передбачені статутом неурядової організації, у співвідношенні до затрачених ресурсів, які були використані на отримання бажаного результату кримінологічної діяльності (виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, зменшення статистичних показників щодо вчинених кримінальних правопорушень, надання гуманітарної допомоги тощо).

6. На підставі аналізу досвіду кримінологічної діяльності зарубіжних національних та міжнародних неурядових організацій сформульовано висновок про те, що ефективна протидія злочинності досягається шляхом: 1) обрання актуального напрямку кримінологічної діяльності; 2) врахування передового досвіду роботи інших суб'єктів у цій сфері; 3) взаємодії з іншими суб'єктами протидії злочинності; 4) проведення інформаційних кампаній, усунення причин та умов вчинення злочинів та кримінальних проступків; 5) участі у вихованні молодого покоління громадян у дусі гуманізму, поваги до особи, законослухняності.

7. Удосконалено наукову позицію щодо взаємодії суб'єктів протидії злочинності, визначену як узгоджену спільну діяльність рівноправних учасників у правовому полі, спрямовану на запобігання кримінальним правопорушенням та належне реагування на них.

8. Подальшого розвитку набули положення щодо механізму реалізації кримінологічної діяльності неурядових організацій, який визначено як систему норм та відносин між різними інституціями, спрямовану на виявлення причин злочинності та запобігання кримінальним правопорушенням, а також положення кримінологічної науки про роль Міжнародного Комітету Червоного Хреста та інших гуманітарних організацій, діяльність яких у період війни є визначальною для захисту прав

людини, документування воєнних злочинів та надання допомоги постраждалим.

Дисертація має вагоме науково-теоретичне значення, оскільки формує новий напрямок кримінологічних досліджень – вивчення неурядових організацій як суб'єктів протидії злочинності. Результати роботи поглиблюють розуміння механізмів запобігання правопорушенням у громадянському суспільстві, а запропоновані концепції можуть бути використані для вдосконалення державної кримінологічної політики, розвитку партнерства між державою та громадським сектором і підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів.

Значення дисертації полягає у можливості використання її результатів у діяльності неурядових організацій, державних інституцій, міжнародних структур, закладів освіти та органів кримінальної юстиції, а також у формуванні нормативних та методичних основ кримінологічної діяльності в Україні.

Робота має значний науково-теоретичний внесок у розуміння механізмів кримінологічної діяльності неурядових організацій в Україні. Зокрема, дослідження може бути використане у діяльності правоохоронних органів України (Національної поліції, СБУ, ДПСУ, ДКВСУ).

Робота є цінною для підготовки фахівців у галузі кримінального права та кримінології. Її матеріали можуть бути використані при викладанні відповідних навчальних дисциплін у закладах вищої освіти, особливо для майбутніх юристів, працівників правоохоронних органів.

Повнота викладу результатів у наукових публікаціях.

Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дисертаційної роботи, висвітлені в 18 статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими у галузі юридичних наук, 3 статтях, опублікованих у виданнях, включених до наукометричних баз даних Web of Science Core Collection, Scopus, 15 працях апробаційного характеру.

Відсутність або наявність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Представлена дисертація є оригінальною науковою працею Косяченко Ксенії Едуардівни. В роботі не виявлено положень, які б порушували принципи академічної доброчесності. Не зафіксовано фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації.

Дисертація становить самостійне дослідження, сформульовані в дисертації положення та висновки ґрунтуються на власних дослідженнях. Для аргументації окремих положень було використано праці інших науковців, на які зроблено відповідні посилання.

Зауваження та/або дискусійні питання щодо положень дисертації.

1. Щодо обґрунтування вибору теми та сучасного стану дослідження

В обґрунтуванні вибору теми дослідження авторка слушно приділяє увагу конституційним засадам діяльності неурядових організацій та їх ролі у громадянському суспільстві. Водночас необхідно зауважити, що обґрунтування має переважно описовий характер. Крім того аналіз статистичних даних щодо діяльності неурядових організацій міг якісно посилити цю частину вступу.

Варто було б чіткіше показати проблемну ситуацію у сфері кримінологічної діяльності неурядових організацій, яка потребує наукового аналізу: які саме прогалини існують у правовому регулюванні, які суперечності в доктрині, які проблеми правозастосування чи взаємодії з державою.

Також бажаною є конкретизація кола неурядових організацій, діяльність яких охоплює кримінологічні функції. Частина наведених організацій (наприклад, Лікарі без кордонів, Amnesty International, Human Rights Watch) не здійснює кримінологічної діяльності у класичному значенні,

а займається переважно гуманітарними або правозахисними питаннями. Це може скласти некоректне враження щодо предмета дослідження.

В огляді літератури слушно відзначено, що вітчизняна кримінологія традиційно розглядає участь громадськості як елемент загальних суб'єктів протидії злочинності.

Водночас у підрозділі 1.1. логічно було б згадати про зарубіжних вчених та їх дослідження, адже неурядові організації є явищем насамперед міжнародним, а кримінологічні підходи до їх діяльності значною мірою сформувалися у західній доктрині.

У цій частині роботи необхідно було б розкрити такий термін як «кримінологічна діяльність» або хоча б висловити свою позицію щодо його змісту. Варто також навести критерії, за якими неурядові організації можна вважати суб'єктом кримінологічної діяльності.

2. Щодо наукових засад здійснення кримінологічного моніторингу неурядовими організаціями

Підрозділ 2.1. є надзвичайно масштабним, містить великий обсяг фактичного матеріалу та демонструє системну роботу з джерелами. Проте він дещо ускладнений, має відступи, смислові блоки, які не завжди безпосередньо пов'язані з предметом дослідження.

У цій частині роботи варто було зменшити «енциклопедичність» викладу та чітко прив'язати кожен теоретичний елемент до кримінологічної діяльності неурядових організацій.

Значна частина тексту цього підрозділу присвячена загальним підходам до моніторингу, визначенням кримінології, аналізу законодавства про ветеринарну медицину, санітарні правила, туризм тощо.

У підрозділі варто було б більше уваги зосередити на аналізі специфіки неурядових організацій як недержавних інституцій, зокрема на обмеженості їх доступу до державної статистики, особливостях та незалежності їх аналітичної діяльності, ролі міжнародних неурядових організацій у

моніторингу дотримання прав людини, специфіці роботи в умовах війни, а також на джерелах даних, на які вони спираються.

Ви пропонуєте 4-стадійну модель моніторингу – це добре, але потрібно: чітко показати, чим вона відрізняється від існуючих; обґрунтувати, чому вона найбільш адаптивна для неурядових організацій; пояснити, які саме неурядові організації її можуть застосовувати (правозахисні? гуманітарні? антикорупційні? правозастосовні?).

3. Щодо взаємодії неурядових організацій з іншими суб'єктами протидії злочинності

У підрозділі 2.2. представлена потужна джерельна база, здійснено широкий огляд законодавства, наведено слушні приклади взаємодії неурядових організацій з поліцією, СБУ, ДКВСУ, ДПСУ тощо.

Водночас доцільно було б детальніше розкрити особливості їх взаємодії з іншими суб'єктами протидії, акцентувати на обмеженнях діяльності неурядових організацій (відсутність владних повноважень, неможливість застосування адміністративних, кримінальних процесуальних та інших заходів, непідпорядкованість органам державної влади), їхніх перевагах (незалежність, довіра населення, гнучкість, мобільність, доступ до міжнародних ресурсів), а також на ризиках такої взаємодії (політизація, залежність від грантового фінансування, можливість маніпуляцій).

Потрібно чітко відмежувати взаємодію неурядових організацій із поліцією (патрулювання, превентивна діяльність, просвітництво, інформування, участь у спільних проєктах), взаємодію з ДПСУ (контроль державного кордону, діяльність спостережних груп, профілактика контрабанди), а також взаємодію з ДКВСУ (громадський контроль, ресоціалізаційні програми, моніторинг дотримання прав людини, волонтерська діяльність). З огляду на зазначене доцільно було б представити авторську модель такої взаємодії.

4. Щодо інформаційно-аналітичного забезпечення та наукового супроводження кримінологічної діяльності неурядових організацій

Підрозділ 3.2 містить значний обсяг нормативного матеріалу, наукових позицій та авторських дефініцій, що засвідчує ґрунтовний підхід авторки до розкриття проблематики інформаційно-аналітичного забезпечення та наукового супроводження кримінологічної діяльності неурядових організацій. Водночас виклад має окремі особливості, які можуть бути вдосконалені для підвищення структурованості, логічної послідовності та практичної цінності проведеного дослідження.

У тексті наведено численні положення нормативно-правових актів, які потребують більш глибокого аналітичного осмислення. Доцільно було б зменшити обсяг нормативного викладу, зосередивши увагу на їх практичному значенні для предмета дослідження.

На мою думку, доцільно було б доповнити підрозділ конкретними пропозиціями щодо вдосконалення цих процесів у діяльності неурядових організацій. Зокрема, корисним виглядало б визначення напрямів оптимізації інформаційної взаємодії між неурядовими організаціями та державними органами, окреслення потреб у розвитку інформаційних систем і аналітичної інфраструктури неурядових організацій, а також можливостей використання сучасних IT-рішень (OSINT-інструментів, інтегрованих інформаційних баз, платформ для моніторингу тощо). Такі рекомендації значно посилили б прикладний характер підрозділу.

5. Інші зауваження та побажання теоретико-методологічного характеру

Потребує уточнення і зміст терміна «теоретична концепція кримінологічної діяльності неурядових організацій». Наразі не зовсім зрозуміло, чи йдеться про модель такої діяльності, класифікацію її видів, систему принципів, критерії оцінювання ефективності чи про механізм взаємодії суб'єктів.

Окрему увагу варто звернути на включення до змісту концепції положення щодо необхідності сприяння створенню об'єднань громадян. Воно безперечно має ціннісний характер, однак у поданому вигляді радше

нагадує політико-правовий імператив, ніж висновок, безпосередньо виведений із кримінологічного аналізу діяльності неурядових організацій.

Здобувачка пропонує визначення кримінологічної діяльності неурядових організацій як сукупності заходів аналітичного, координаційного, виховного, запобіжного, організаційного, наглядового, гуманітарного, інформаційного та освітнього характеру, що здійснюються суб'єктами, не наділеними владними повноваженнями, на спеціально-кримінологічному, індивідуальному та віктимологічному рівнях щодо невизначеного кола осіб (а в умовах збройного конфлікту – адресно) для усунення та нейтралізації чинників, що спричиняють правопорушення.

Загалом запропоноване визначення має значний потенціал, однак може бути доопрацьоване з метою підвищення його чіткості, логічної структурованості та коректного відмежування кримінологічних елементів від суміжних соціальних або гуманітарних завдань.

Висловлені міркування у своїй більшості мають дискусійний характер, не знижують наукового рівня дослідження та не ставлять під сумнів основні результати, отримані здобувачкою. Навпаки, вони підкреслюють складність, актуальність і проблемну багатовимірність обраної теми.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Косяченко Ксенії Едуардівни на тему: *«Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності неурядових організацій в Україні»*, подана на здобуття ступеня доктора юридичних наук, є актуальним, комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. Робота написана у науковому стилі, відзначається точністю, логічністю та аргументованістю викладу матеріалу. Результати дисертації належно апробовані та оприлюднені в наукових публікаціях і виступах на наукових конференціях. Зміст роботи відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України.

Дисертація характеризується достатнім рівнем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю отриманих результатів і має значну наукову та практичну цінність. Усі основні результати дослідження належним чином відображені в опублікованих наукових працях автора. Оформлення роботи відповідає вимогам до дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, та пунктам 7-9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а її авторка – *Косяченко Ксенія Едуардівна* заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Опонент:

**Головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України**

Андрій ВОЗНІЮК

Мозоль С.